

УДК 37.378

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.26.24>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ЗНАТЬ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Терехов Віталій Юрійович,
кандидат юридичних наук,
адвокат

Стаття присвячена аналізу нормативно-правового регулювання використання спеціальних інформаційних знань службовими особами правоохоронних органів.

В залежності від сфери діяльності органів правопорядку та безпеки, використання спеціальних інформаційних знань набуває різної форми, змісту та результатів.

Суб'єктами використання спеціальних інформаційних знань є посадові (службові) особи, які безпосередньо здійснюють обробку правоохоронної, криміногенної інформації.

Серед чисельної класифікації правових форм результатів аналітичної діяльності щодо використання спеціальних інформаційних знань, доцільно виокремити два основних види таких результатів для цілей правоохоронної роботи: можуть бути використані в якості доказів в судовому процесі; не є судовим доказом, мають оперативне значення для прийняття процесуально-слідчих, управлінських, стратегічних рішень.

Цінність інформаційно-аналітичної роботи у сфері правоохорони характеризується: пізнавальністю, новизною, верифікаційною (діагностичною) складовою.

Виокремлюються наступні компетенційні обов'язки аналітика правоохоронного органу: здійснення заходів із збору, обробки інформації (даних), зчитування відомостей із пристроїв, серверів та ін., в тому числі з використання знань сфери форензик; написання аналітичних довідок (висновків, досліджень, узагальнень) за результатами проведених досліджень або аналізу певного об'єкта в тому числі в ході інформаційно-аналітичного супроводження інших видів правоохоронної діяльності; розробка, участь у розробці та провадженні нових методів та способів обробки та отримання інформації, пришвидшення та оптимізації аналітичної роботи; розробка, участь у розробці нових методів та способів документування вчинених правопорушень та отримання інформації про них; планування, участь у плануванні слідчо-оперативних заходів, прийнятті управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру; консультування, розробка методичного та методологічного забезпечення правоохоронних функцій, що потребує інформаційного забезпечення.

Ключові слова: правоохоронний орган, інформаційно-аналітичне забезпечення, криміногенна інформація, аналітик, аналітичний продукт, національна безпеки, кіберзагрози.

LEGAL PRINCIPLES OF SPECIAL INFORMATION SKILLS APPLYING IN LAW ENFORCEMENT TASKS

Terekhov Vitaly Yuriiovich,
Candidate of Law Sciences
Lawyer

In this article is devoted legal regulation of the special information skills applying in law enforcement tasks.

According to the sphere of law enforcement activity, the use of special information skills reflect different forms, content and results.

Subjects of the use of special information knowledge are officials (officials) who directly process law enforcement and criminogenic information.

Among the large number of classifications of legal forms of the results of analytical enforcement activities, we can highlight two main types: they can be used as evidence in a legal proceeding; are not judicial evidence, have operational significance for making procedural-investigative, managerial, strategic decisions.

The value of analytical work in the field of law enforcement is characterized by: cognitive, novelty, verification (diagnostic) component.

The following competence responsibilities of a law enforcement agency analyst are highlighted: implementation of measures to collect, process information (data), extraction dates from electronic devices, storage, etc., including the use of knowledge in the field of forensics; draft analytical reports (conclusions, studies, generalizations) based on the results of research or analysis of a certain object, including in the course of information and analytical support for other types of law enforcement activities; development and implementation of new methods of processing and obtaining information, acceleration and optimization of analytical work; participation in the development of new methods and ways of documenting committed offenses and obtaining information about them; participation in the planning of investigative and operational measures, making managerial decisions of a strategic and operational nature; consulting, development of methodical and methodological support for law enforcement functions, which requires information support.

Key words: law enforcement agency, analytical support, criminogenic information, analyst, analytical product, national security, cyber threats.

Вступ. Важко не погодитись із тим, що на сучасному етапі національна безпека та правопорядок невід'ємним чином потребують всесторонньої уваги. В умовах повномасштабної військової агресії РФ, протидія інформаційним загрозам стала другим фронтом, боротьба в якому здійснюються за участю чи не всього державно апарату. Однак, ключова роль належить правоохоронним органам. Використання сучасних телекомунікативних систем, інструментів протидії кібератакам, здійснення інформаційної розвідки – це новітні форми інформаційно-аналітичної роботи, які покликані забезпечити, в тому числі, військово-цивільний захист життєво важливих інтересів держави та суспільства. Безумовне дотримання Конституції України та слідування європейській правовій традиції вимагають діяти виключно в межах повноважень. Тому для адміністративно-правової науки гострим залишається питання правового регулювання використання спеціальних інформаційних знань працівниками правоохоронних органів при реалізації ними своїх функцій.

Мета статті – здійснити аналіз правових норм та компетенції посадових осіб правоохоронних органів щодо використання спеціальних інформаційних знань, навичок та вмій.

Виклад основного матеріалу. Спеціальні інформаційні знання мають досить обширну сферу застосування в правоохоронній роботі. Залежно від завдань протидії, припинення правопорушень, виокремлюють технології: кримінального аналізу, розвідки по відкритим даних, цифрового (форензик) аналізу пристроїв тощо. Наприклад, система національного цифрового простору України уразлива до кібератак. Відсутність дієвого інформаційно-аналітичного обслуговування кібербезпеки може призвести до уразливості критичної інформаційної інфраструктури. Стратегію кібербезпеки України від 27 січня 2016 року встановлено, що загрози кібербезпеці повинні бути ліквідовані шляхом удосконалення аналітичного і криміналістичного забезпечення контррозвідувального захисту держави за рахунок впровадження інноваційних методик обробки та оцінки цифрових даних, формування електронних доказів [13].

В науковій літературі використання знань, пов'язаних із інформаційною обробкою асоціюють із інформаційно-аналітичною роботою, як певним мисленнєвим, творчим процесом. Натомість, використання технологій, пов'язаних з обробкою даних є за своєю природою технічним процесом. Отже, на професійному рівні застосування спеціальних інформаційних знань – є складним інтелектуально-творчим та мисленнєвим процесом, що потребує опанування технічними знаннями та технологіями обробки даних та представлення звітів.

Будь-яка інформаційна роботи має на меті отримання унікального нового знання, який ще називають інформаційним продуктом. Для досягнення завдань по боротьбі зі злочинністю, сучасний компетентний аналітик правоохоронного відомства повинен вміти: імпортувати та обробляти інформацію із закритих та відкритих джерел (баз даних); створювати схеми та інфограми з людьми, подіями (фактами) та зв'язками між ними; встановлювати та візуалізувати різні види пов'язаностей між активними від злочинів та підприємствами, людьми і подіями; аналізувати ресурси мережі Інтернет на предмет наявності ознак кримінальних елементів; імпортувати різні види інформаційних масивів на схему або в базу даних, зберігати їх на сервер та накопичувати; видобувати інформацію із носіїв інформації; готувати ґрунтовні зрозумілі звіти, аналітичні довідки.

В залежності від сфери діяльності органів правопорядку та безпеки, використання спеціальних інформаційних знань набуває різної форми, змісту та результатів.

Суб'єктами використання спеціальних інформаційних знань є посадові (службові) особи, які безпосередньо здійснюють роботу із правоохоронною, криміногенною інформацією. При цьому важливо розмежувати осіб, які приймають рішення про проведення інформаційного аналізу та, безпосередньо, аналітиків. Статус аналітика в системі правоохоронних органів фактично не регламентований у правовий спосіб. Виключно Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» встановлює статус аналітика Бюро економічної безпеки, яким є особа, яка має спеціальне звання Бюро економічної безпеки України, основним завданням якої є здійснення кримінального аналізу з метою виконання завдань Бюро економічної безпеки України [5]. Таке широке формулювання терміну фактично покладає на аналітиків обов'язок супроводження усіх функцій Бюро економічної безпеки, які пов'язані із необхідністю кримінального аналізу.

У положеннях інших законів з питань правоохоронної роботи відзначається про існування аналітиків в штаті, натомість їх повноваження, форми аналітичної роботи та використання спеціальних інформаційних знань не регламентовано. В Законі України «Про Національне антикорупційне бюро» встановлено, що до структури управління Національного бюро можуть входити, серед іншого, інформаційно-аналітичні підрозділи [10]. У п.5 ч.1 ст.16 Закону зазначається, що Національне антикорупційне

бюро України здійснює інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного бюро [10]. В структурі Національного антикорупційного бюро України в Управлінні аналітики та обробки інформації відповідно до наказу Директора Національного бюро від 26.04.2021 року № 57-ДСК нараховується 38 осіб, які здійснюють інформаційно-аналітичну роботу [4]. В структурі Державного бюро розслідувань теж міститься Інформаційно-аналітичне управління [8], проте його функціональних обов'язків, методів, а також статусу аналітиків ні в законі, ні в нормативно-правових актах із публічним доступом не розкрито. Законодавством про Національну поліцію України встановлено наступні повноваження поліції у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення: формує бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України; користується базами (банками) даних Міністерства внутрішніх справ України та інших органів державної влади; здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу; здійснює інформаційну взаємодію з іншими органами державної влади України, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями; надає до Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів в електронній формі [12]. Розширений інформаційно-аналітичний потенціал та необхідність проведення інформаційно-аналітичних досліджень в системі Національної поліції обумовлені не тільки широким обсягом завдань, які покладаються на неї щодо протидії злочинам та правопорушенням, але й веденням у зв'язку із цим загальнодержавних інформаційних реєстрів та баз даних. У структурі апарату Національної поліції діють: Департамент кримінального аналізу (у складі кримінальної поліції), Департамент організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування та Департамент інформаційно-аналітичної підтримки [14]. Відповідно до Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві від 22.01.2016 № 39 однією із форм здійснення аналітичної роботи є організація і проведення спільно із іншими підрозділами аналітичних та кримінологічних досліджень з актуальних питань забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності [9]. Суб'єктами аналітичної роботи в органах прокуратури відповідно до наказу Офісу Генерального прокурора України від 07.08.2020 № 365 є працівники Офісу Генерального прокурора та регіональних (обласних) прокуратурах із запровадженням нових форм та методів підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів, використанням сучасних методологій та інформаційних ресурсів. У Наказі також зазначається, що за результатами аналітичних досліджень необхідно розробляти заходи щодо усунення недоліків, вносити конкретні пропозиції щодо підвищення ефективності роботи та координації діяльності у сфері протидії злочинності, удосконалення нормативних і відомчих актів, що стосуються організації діяльності прокуратури [6]. Натомість, в положеннях Наказу не визначається статус та повноваження суб'єктів використання спеціальних інформаційних знань, якими в системі прокуратури можуть бути як атестовані прокурори, так і державні службовці. Загалом інформаційна діяльність органів прокуратури має ряд відмінностей на відміну від інших суб'єктів правоохорони: по-перше, спрямована на узагальнення загальнодержавної роботи правоохоронних органів; по-друге, мають чітку періодичність, яка охоплює, як правило, рік, півріччя, квартал; по-третє, результати використовують в управлінсько-стратегічних цілях, а не для поточних оперативно-слідчих, судових завдань, що мінімізує потребу у використанні

спеціальної технічної обробки даних; об'єктом оцінки є широке коло відомостей, які стосуються результатів роботи правоохоронних органів, стану злочинності, криміногенної обстановки тощо.

У деяких правоохоронних органах взагалі відсутні компетенції щодо використання спеціальних інформаційних знань незважаючи на те, що природа повноважень потребує їх наявності. Згідно з ст. 1 Закону України «Про Національну гвардію України», Національна гвардія України є військовим формуванням з правоохоронними функціями, яка призначена для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій [11]. Існує окрема думка, що відсутність аналітиків (в тому числі військових) в штаті не позбавляє можливості використання спеціальних інформаційних знань, оскільки результати не матимуть законного значення. Втім, не всі види інформаційно-аналітичної роботи потребують легітимізації результатів. Підрозділи та інституції наукової діяльності здійснюють аналітичну роботу, продукт якої має стратегічно-орієнтовний характер, зокрема може слугувати джерелом стратегічного планування для розвитку воєнної безпеки. Аналітичні матеріали, статистика та показники, отримані в ході застосування спеціальних знань фахівцями Національного інституту стратегічних досліджень є яскравим прикладом такого роду інформаційно-аналітичної діяльності.

Аналізуючи деякі вимоги до посади аналітика правоохоронного органу, можна виокремити наступні групи компетенційних обов'язків, що закріплені в нормативному полі: здійснення заходів із збору, обробки інформації (даних), зчитування відомостей із пристроїв, серверів та ін., в тому числі з використанням знань сфери форензик; написання аналітичних довідок (висновків, досліджень, узагальнень) за результатами проведених досліджень або аналізу певного об'єкта, в тому, числі в ході інформаційно-аналітичного супроводження інших видів правоохоронної діяльності; розробка, участь у розробці та провадженні нових методів та способів обробки та отримання інформації, пришвидшення та оптимізації аналітичної роботи; розробка, участь у розробці нових методів та способів документування вчинення правопорушень та отримання інформації про них; планування, участь у плануванні слідчо-оперативних заходів, прийняття управлінських рішень стратегічного та оперативного характеру; консультування, розробка методичного та методологічного забезпечення правоохоронних функцій, що потребує інформаційного забезпечення.

Досягнення правоохоронних завдань передбачає законне використання результатів застосування спеціальних інформаційних знань. Основною правовою проблемою при цьому є об'єктивна оцінка інформаційного продукту, що отриманий в ході певних експертних дій, і можливість його подальшого використання для цілей правоохоронного (кримінального, адміністративного, управлінсько-стратегічного) процесу [3].

Об'єктивізація результатів використання спеціальних інформаційних знань в правоохоронній діяльності є малодослідженою, проте перспективною та необхідною для правового забезпечення функцій правопорядку та безпеки. Розуміння «результатів» певного процесу повинно спиратися на отримання нового знання, та певного аналітичного продукту, нових даних, які задовільняють правоохоронний запит. Чітке бачення так званих «результатів аналітичної діяльності» серед правових актів наводив С.С. Алексєєв, який розглядав такий феномен у 3-вимірах: (1) дія (поведінка),

як правило, правомірна, тобто юридичний факт, який є підставою для певних правових наслідків; (2) результат правомірної дії, тобто юридично значущий, змістовний елемент правової системи, а саме, індивідуальний припис, акт «автономного» регулювання, який увійшов до правової матерії внаслідок правотворчої, владної індивідуально-правової чи автономної діяльності суб'єктів; (3) юридичний документ, а саме, зовнішнє документальне оформлене вираження волі, яке закріплює правомірну поведінку та її результат [1, с. 192]. В.М. Варенко більш загально підходить до результатів аналітичної діяльності, яка, на його думку, зводиться до двох важливих чинників: по-перше, отримується прямий результат, що виникає як підсумок пошуків оптимального управлінського рішення; по-друге, є також і непрямий результат – це зміна уяви управлінців про той об'єкт чи явище, які вони аналізували [2, с. 18]. При цьому результати будь-якого інформаційно-аналітичного процесу, незважаючи на їх фактичне використання, можуть бути пов'язані із такими функціями: пізнавальна або верифікаційна (діагностична).

У класичному правовому розумінні закінчений процес використання спеціального інформаційного знання повинен мати форму документа, зміст якого регламентований нормативним актом або навіть законом. Наприклад, узагальнені матеріали Державної служби фінансового моніторингу, як результат аналітичного дослідження фінансових операцій відповідно до Закону є джерелом обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення та дають підстави слідчому, прокурору розпочати досудове розслідування. Узагальнені матеріали також можуть бути підставою для здійснення правоохоронними та розвідувальними органами України оперативно-розшукової і контррозвідувальної діяльності [7]. В Законі України «Про Бюро економічної безпеки України» зазначається, що висновки, що містяться в аналітичних продуктах, повинні ґрунтуватися на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх ризиків у сфері економіки, у тому числі на матеріалах кримінальних проваджень та оперативно-розшукової діяльності [5].

Висновки. Серед чисельної класифікації правових форм результатів аналітичної діяльності щодо використання спеціальних знань, на наш погляд, доцільно виокремити два основних види таких результатів для цілей правоохоронної роботи: можуть бути використані в якості доказів в судовому процесі; не є судовим доказом, мають оперативне значення для прийняття процесуально-слідчих, управлінських, стратегічних рішень. В чинному правовому регулюванні зустрічаються наступні форми документів за результатами використання спеціальних інформаційних знань: довідки; висновок експерта (судові експертизи); узагальнені матеріали, якими є дослідження Державної служби фінансового моніторингу; висновки органів державної влади у разі виявлення ознак правопорушення, злочину в ході аналізу іншого предмету дослідження та ін.

Суб'єктами використання спеціальних інформаційних знань є посадові (службові) особи, які безпосередньо здійснюють роботу із об'єктом, що становить правоохоронний інтерес. Вони можуть бути штатними та позаштатними. Доцільно розмежувати осіб, які приймають рішення та, безпосередньо, аналітиків, які проводять інформаційно-аналітичну роботу.

Список використаних джерел:

1. Алексеев С. С. Общая теория права : пособие в 2-х т. М. : Юрид. лит, 1982. 256 с.
2. Варенко В.М. Інформаційно-аналітична діяльність: навч. посіб. К.: Університет «Україна», 2014. 417 с.
3. Додонов, О. Г., В. Г. Путятін, and В. О. Валетчик. Інформаційно-аналітична підтримка прийняття управлінських рішень. Реєстрація, зберігання і обробка даних.

2005. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/50770/10-Dodonov.pdf>. (дата звернення: 14.07.2022).

4. Наказ Директора Національного бюро про затвердження структури Національного антикорупційного бюро від 26.04.2021 року № 57. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/page_uploads/28.04/vytyag_zi_struktury_26.04.2021.pdf (дата звернення: 14.07.2022).

5. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1150-20> (дата звернення: 14.07.2022).

6. Про загальні засади організації роботи в органах прокуратури України : Наказ Офісу Генерального прокурора від 07.08.2020 № 365. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0365905-20> (дата звернення: 14.07.2022).

7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20> (дата звернення: 14.07.2022).

8. Про затвердження структури центрального апарату Державного бюро розслідувань: наказ Державного бюро розслідувань від 14.02.2020 № 42. URL : <https://dbr.gov.ua/sites/default/files/Documents/21092020/DOC017.PDF> (дата звернення: 14.07.2022).

9. Про затвердження Типового положення про управління організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування головних управлінь Національної поліції України в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях, м. Києві : Наказ МВС України від 22.01.2016 № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0216-16> (дата звернення: 14.07.2022).

10. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1698-18> (дата звернення: 14.07.2022).

11. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/876-18> (дата звернення: 14.07.2022).

12. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення: 14.07.2022).

13. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України» : Указ Президента України від 15.03.2016 № 96/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/96/2016> (дата звернення: 14.07.2022).

14. Структура Національної поліції (центрального органу управління. *Міністерство внутрішніх справ* : веб-сайт. URL: <https://www.npu.gov.ua/konaktu.html#panel-2-14> (дата звернення: 14.07.2022).